

¡BOMBA!

Y después de tantos gritos,
el fino señor Salinas
se asomó a las oficinas
y pidió abonos “chiquitos”

k'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 30 de enero al domingo 1° de febrero de 2026

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2653 · www.lajornadamaya.mx

CH'ÍICH' JA',

Avetoro menor, u maas chichnil gaarsail

Tu ch'een ch'enkil piik'sáastale', ku yu'uba'al u kóoch t'aan ichil le xiiwo'obo'. Ma' nojoch ba'al le ku t'aano', mix xan mu'uk'a'an ba'alche'i'. Juntúul chichan ch'íich' ja': avetoro menor (*Ixobrychus exilis*), u maas chichnil gaarsail América, yéetel juntúul jach chichan ichil le yano'ob yook'ol kaab.

“Kex tumen chan chichne', avetoro minore' ku chiikbesk u ki'ichkelemit: ma' tu jach yu'uba'al u máan ichil juunko'ob, óoli' beey miná'ane', ba'ale' u t'aane' kóoch yéetel k'a'am u yu'ubal kéen káajak u tiip'il k'iin te'el páantanoso'obo'”, tu tsolaj jcha'an ch'íich' Edgar Knapp Uranga, máax ts'o'ok u máansik ya'abach ja'abo'ob ikil u máan u yil u ch'íich'ilo'ob ja' tu u'umil México.

U k'aaba' u jeeneroile', *Ixobrychus*, ch'a'aban ti' griegoil t'aan ixos (juunkoo) yéetel brychō (awa), le jéel túuno' u k'áat u ya'al “le ba'ax ku yawat ichi le juunko'obo'”.

Chan ch'íich'e' ku p'isik ichil 28 yéetel 36 sentiimetro'ob, ts'o'oke' ku aaltal ichil 60 tak 100 graamo'ob. Kéen u xit' u xii'k'e' ku p'isik tak 46 sentiimetro'ob. U paach u xiibil ba'alche'ile' óol boox ya'ax, ka'alikil u xch'uupulile' maas beey lu'umchaja'ane'. U wiinkilale' sáal, le beetik ku béeytal u séeb péek tu yook xiiwo'ob, le beetik óoli' beey chéen ti' iik' ku xiimbale'.

Ku yila'al América del Norte tak Sudamérica, tu'ux táaka'an Centroamérica yéetel Caribe. Kaja'an ti' páantano'ob, aak'alo'ob yéetel úumedalo'ob, tu'ux yaan ya'abach xiiwo'ob yéetel che'ob, je'el bix juunko'ob yéetel tulaareo'ob.

OOCHEL ROB KEENEY

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | MIGUEL AMÉNDOLA P. 42 YÉETEL 43

